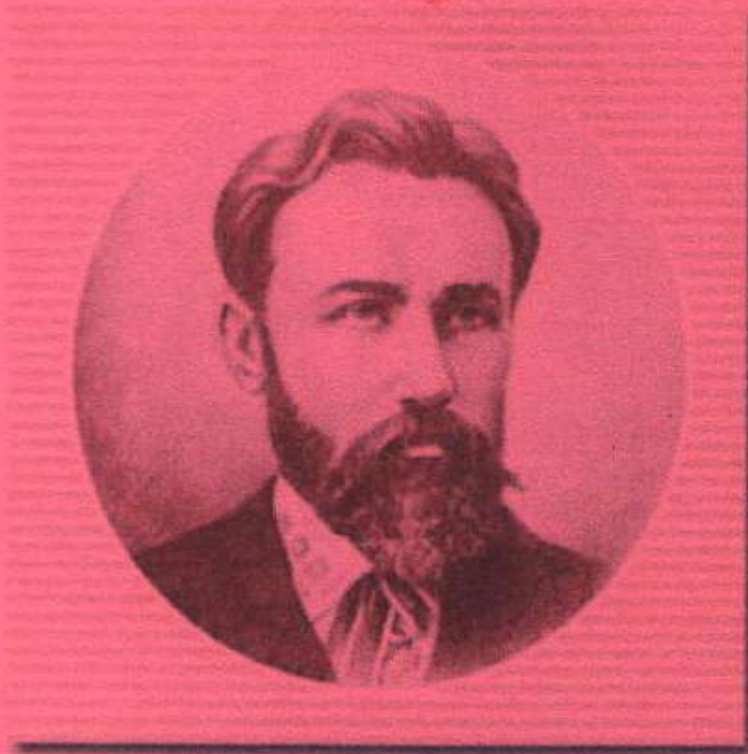

Закарпатська обласна бібліотека для дітей та юнацтва

"Віддав себе я праці без вагання..."

*Бібліографічний покажчик-дайджест
до 150-річчя від дня народження
Б. Грінченка*

м. Ужгород
2013

91.9 : 83.3 (4Укр)

В 42

Бібліографічний покажчик-дайджест присвячений 150-річчю від дня народження Б. Грінченка. Видання вміщує додатки: сценарії літературних заходів, вікторину, добірку висловів видатних діячів про письменника, а також перелік бібліографічних джерел та інформацію про Б. Грінченка в Інтернет-ресурсах.

Розраховане на широке коло читачів, учнів, студентів, вчителів та бібліотечних працівників.

Укладач : Л. С. Горай

Відповідальна за випуск: В. Д. Чіка

© Укладач: Л.С. Горай
©Закарпатська обласна бібліотека для дітей та юнацтва

**"Я віддав би усе на цім світі
За змогу умерти за рідний свій край"**

Борис Грінченко

Грінченко Борис Дмитрович – український письменник, педагог, лексикограф, літературознавець, перекладач, етнограф, історик, публіцист, громадсько-культурний діяч. Автор фундаментальних наукових праць, історичних нарисів, перших підручників з української мови й літератури, зокрема "Рідного слова" – книжки для читання в школі. Укладач чотири томного тлумачного "Словаря української мови", редактор низки українських періодичних видань. Він брав участь у виданні "Громадської думки", "Ради", "Нової громади", які стали справжньою подією в житті українського суспільства. Один із організаторів і керівників товариства "Просвіта" та засновників Української радикальної партії. Обстоював поширення української мови у школах та установах. Бориса Дмитровича знали під псевдонімами: В. Чайченко, Л. Яворенко, П. Вартовий, Б. Вільховий, Перекотиполе, Гречаник.

Борис Грінченко – митець надзвичайної працездатності, емоційний, палкий, людина дужого інтелекту. Він жив і працював у ХІХ столітті, але його діяльність і творча спадщина як ніколи актуальні сьогодні. Перспективність його наукових розвідок і творчого доробку незаперечні, оскільки є актуальними в еволюційному процесі української культури вже протягом століття.

Його ім'я вимовлялося багатьма поколіннями людей і вимовляється сьогодні з щирою повагою і глибокою пошаною. "Справжня біографія Грінченка – то його невсипуща, безупинна, од першого виступу ще юнаком аж до останнього моменту, праця задля рідного народу, його повсякчасна готовність душу свою положити за трудящий люд" (С. Єфремов).

Грінченко помер 6 травня 1910 року. Зі спогадів сучасників похорон письменника вилився у могутню політичну демонстрацію, рівної якій після Т. Шевченка жодна смерть українського культурно-громадського діяча не викликала. Звучали різними мовами промови, на вінках були написи, пройняті почуттям глибокої вдячності письменникові за його невтомну працю. Звістка про смерть Б. Грінченка викликала зливу листів і телеграм від літераторів, вчених. На смерть Б. Грінченка широко відгукнулася українська та російська преса. Статті, присвячені йому, з'явилися в цілому ряді зарубіжних видань Італії, Франції, Австрії, Бразилії...

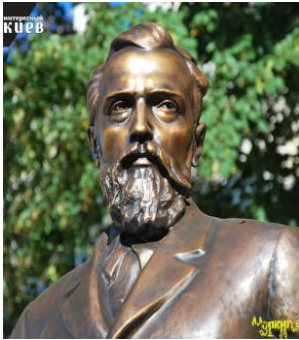
Щирий жаль з приводу тяжкої втрати висловив і відомий поет Олександр Олесь у вірші "Б. Грінченкові", додавши, що біль від втрати перемагають сподівання безсмертності діянь письменника і громадянина, продовжених іншими, наступними поколіннями.

У збірці віршів Максима Рильського "На білих островах" є вірш "Після похорону", навіяний цією подією, з промовистими рядками:

Дзвеніли дзвони і гули

Як ми труну твою несли,
Дзвеніли і гули...

Сьогодні ми знаємо Бориса Грінченка як творця величезної наукової спадщини з винятково загостреним відчуттям обов'язку перед рідним краєм та його культурою. І не слід забувати, можливо, найголовніше: він один з небагатьох будителів національної свідомості, один з небагатьох справжніх будівничих національної ідеї, один з небагатьох істинних патріотів України. Борис Грінченко увійшов в історію, культуру, літературу України як оборонець її надбань, інтересів, європейської перспективи розвитку.

27 листопада 2013 року виповнюється 150 років від дня народження Бориса Дмитровича Грінченка. З огляду на величезний внесок цього видатного діяча у вітчизняну і світову науку, в історію національної культури та значимість постаті, ця дата заслуговує на масштабне та урочисте відзначення у бібліотеках.

У період відзначення ювілею рекомендуємо бібліотечним працівникам широко популяризувати твори письменника, розкрити читачам усе багатство, своєрідність і багатогранність таланту великого Просвітителя українського народу – Бориса Дмитровича Грінченка:

літературні вечори : "Великі українці: 150-літтю з дня народження Бориса Грінченка присвячується", "Лицар праці – Борис Грінченко", "Борис Грінченко – преславний українець", "Світоч українського слова і духу";

виставки літератури: "Лицар української державності", "Борис Грінченко – великий трудівник", "Інтелектуал, письменник, науковець", "Розумом дужий ти будь і духом незламним великий... "

години спілкування: "Борис Грінченко – видатний український вчений-мовознавець", "Лицар української державності", "Творча спадщина Б. Грінченка та його внесок в українську науку";

тематичні лекції та тематичні презентації: "Борис Грінченко – педагог, письменник, патріот", "Багатогранна палітра літературної спадщини Б. Грінченка", "Суспільно-політична спадщина Бориса Грінченка та сучасність";

усні журнали: "Життєвий і творчий шлях видатного українського письменника – Бориса Грінченка", "Борис Грінченко – діяч української культури та науки";

бесіди-обговорення: "У словнику української мови Б. Грінченка", "Б. Грінченко – організатор видавничої справи", "Що ви знаєте про Бориса Грінченка?";

читацькі конференції: "Суспільно-політична спадщина Бориса Грінченка і сучасність", "Літературною стежиною творчості Бориса Грінченка", "Борис Грінченко – письменник, лексикограф, літературознавець";

науково-практичні семінари: "Літературний і творчий спадок Бориса Грінченка", "Борис Грінченко – автор фундаментальних етнографічних,

мовознавчих, літературознавчих та педагогічних праць", "Борис Грінченко – автор перших підручників з української мови й літератури в Україні";

засідання круглих столів: "Борис Грінченко. Життя і творчість", "Борис Грінченко – український письменник, педагог, лексикограф, літературознавець, етнограф, історик, публіцист", "Просвітницька діяльність Бориса Грінченка", "Громадсько-культурна діяльність Бориса Грінченка";

літературні читання: "Найвизначніші досягнення творчості Бориса Грінченка", "Праці митця з українського фольклору", "Українська мова в житті і творчості Бориса Грінченка";

літературна галерея: "Словник Бориса Грінченка як лексикографічна пам'ятка";

мультимедійні презентації:

"Сторінками життя словника Бориса Грінченка"

www.teacherjournal.com.ua/attachments/12546_Презентация2.pptx

Презентація Бориса Дмитровича Грінченка. як митця і вченого. Оповідання "Каторжна"

www.teacherjournal.com.ua/attachments/3953_Презентация2!.pptx

Презентація "Життєвий і творчий шлях Бориса Грінченка"
teacherjournal.com.ua/attachments/12546_Презентация1.pptx

ДОДАТОК 1

"Борис Грінченко: просвітитель-письменник та вчений-універсал"

Біографічна довідка

Борис Грінченко є однією з тих постатей, життя яких просто-таки вирує яскравими подіями, несподіваними змінами, екстраординарними поворотами, насиченістю пережитий, та багатою фабулою справ, учинків, проектів. Усе це разом утворює ореол загадковості й величі. Саме до таких творців і належав письменник, культуролог і вчений Борис Грінченко, який своїм життям охопив другу половину XIX й дебютне десятиліття XX століття.

Борис Грінченко прожив недовге (особливо за сучасними мірками) життя, проте надзвичайно насичене соціумними позначками й різними видами інтелектуальної та творчої діяльності. Майбутній письменник народився за старим стилем 27 листопада, за новим – 9 грудня 1863 року на хуторі Вільховий Яр на землі нинішньої Харківської області.

Освіта й самоосвіта становили своєрідний моральний імператив для Б. Грінченка упродовж усього його життєвого шляху. Він активно навчався сам і чимало зробив для підвищення культурно-освітнього рівня українського суспільства.

Розпочав навчатися Борис Грінченко у харківській реальній школі, куди його віддали на одинадцятому році життя. У школі підліток захопився

читанням. Найсильніше враження на нього справила творчість Т. Шевченка, фактично визначивши літературні пріоритети майбутнього письменника.

Навчаючись у реальній школі Борис Грінченко захопився забороненою літературою, і в 1879 року був виключений зі школи, потрапивши навіть до ув'язнення за розповсюдження нелегальних видань. В січні 1880 року його випустили з харківської тюрми, рік жив дома на поруках у батька на хуторі.

Прагнення здобути необхідний освітній ценз було у Бориса Грінченка неабияким. І 1881 року він склав при Харківському університеті іспит на народного вчителя, а невдовзі розпочав педагогічну та практичну просвітницьку діяльність у селах Харківщини й Катеринославщини. Протягом 1885-1887 років Б. Грінченко мешкав у Херсоні й постійно роз'їжджав землями Херсонської губернії.

Після кількарічного вчителювання Борис Грінченко з 1894 року переїжджає до Чернігова, де обіймає різні земські посади. Окрім суто літературної праці у Чернігові письменник переймався громадськими справами: чимало зробив для упорядкування музею Тарнавського, організував видання доступних книжок для широких верств українського суспільства, серед яких були "Робінзон", "Жанна Д'Арк", "Фінляндія", "Велика пустиня Сахара", біографії І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки.

З літа 1902 року життя письменника стає тісно пов'язаним із Києвом, де він займається різноманітною культурною та політичною діяльністю. Серед справ та іпостасей, що захоплювали на початку ХХ століття Бориса Грінченка, варто виділити редагування української щоденної газети "Громадська думка", часопису "Нова громада", організаторську роботу із заснування Української радикальної партії, головування у "Просвіті" та Всеукраїнській учительській спілці.

Митець був постаттю полемічного спрямування: ініціював і викликав різноманітні дискусії щодо культурних, художньо-естетичних та культурологічних пріоритетів українського суспільства. З Борисом Грінченком вступали у полеміку речники й лідери української духовності, художньої культури, нації такі як М. Драгоманов, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, що лише підкреслює масштаб і вагу його особистості. При цьому вони мали добрі або й дружні стосунки з Б. Грінченком і неодноразово наголошували на його соціокультурній значущості. Іван Франко у розвідці "Наше літературне життя в 1892 році", розмірковуючи над особливостями письменницької постаті Б. Грінченка, узагальнював: "Без сумніву, перше місце в нинішню добу всій компанії справдішніх борців за українське слово – перше місце по пильності, по таланту, витривалій працьовитості і різноманітності інтересів духовних треба признати д. Чайченкові", відзначаючи, що він "засипає мало що не всі наші видання своїми, не раз багатоцінними писаннями: повістями, віршами, статтями критичними і популярно-науковими, працює без віддиху, шле до центру рукопись за рукописсю, не зражуєсь ніякими невдачами, ані критикою, часто неприхильною, а у всьому, що пише, проявляє, побіч знання мови української, також гарячу любов до України, щирий демократизм, бистре око на хиби української суспільності".

А майже через два десятиліття, 1910 року, І. Франко підкреслював, що Грінченко разом з Лесею Українкою, А. Кримським спрямовували українську поезію, взагалі літературу, "на широкий шлях творчості".

Напружена літературна й культурологічна діяльність Бориса Грінченка, багаторічне психологічне й духовне перевантаження, смерть восени 1908 року доньки Насті позначилася на погіршенні його здоров'я, загострилося захворювання на сухоти, яке супроводжувало письменника ще з юнацьких років, і він виїжджає в Італію, до Оспадалетті. Проте лікування вже не могло зупинити розвиток хвороби, і 23 квітня (за старим стилем, а 6 травня за новим) 1910 року митець помирає на чужині. Тіло його було перевезено до Києва. Поховано Бориса Грінченка на Байковому цвинтарі.

Широка культурологічна діяльність письменника і вченого мала широке визнання за його життя. На його смерть відгукнулася громада України, Росії, Грузії, а також періодичні видання багатьох країн Заходу – Італії, Австрії, Франції, США, Канади, Бразилії. У численних відгуках підкреслювалося надзвичайне значення культурологічної та дослідницької діяльності просвітителя й інтелектуала. Так, академік О. Шахматов у ті скорботні дні, висловлюючи співчуття від імені Російської академії наук, говорив про Б. Грінченка як про митця, який "так багато працював для науки".

До літератури Борис Грінченко активно звернувся у першій половині 80-х років XIX століття. Як зазначав І. Пільгук, один з дослідників його творчості, перші поетичні публікації Грінченка відбулися у львівському чаописі "Світ" 1881 року. Спочатку молодий письменник не мав упевненості у соціохудожній вагомості власної літературної діяльності. Пройшло кілька років творчої праці, перш ніж він отримав оцінки й відгуки, що переконали у затребуваності й важливості його літературної праці, про що Борис Грінченко писав 1892 року : "Тільки д. Ів. Франко озвався р. 1886 року до мене; од його дізнався я, що мої праці варті друку. За це повинен я йому дякувати".

Письменник часто виступав під різними псевдонімами. Одна з перших його поетичних збірок, що вийшла друком 1884 року, в назві містила цілком концептуальний, прозорий псевдонім – "Пісні Василя Чайченка". Окрім неї, він іще підготував і випустив збірки поезій "Під сільською стріхою" (1886), "Нові пісні і думи Василя Чайченка" (1887), "Під хмарним небом" (1893), "Пісні та думи" (1895), "Хвилини" (1903), у яких відчутними були мотиви й роздуми "проукраїнського" спрямування, рефлексії про долю людської особистості, народу й нації.

Поет активно працював у жанрі байки, випустивши 1895 року дві збірки під однаковою назвою – "Байки", а також побачила світ книжка "Байки" 1911 року, що її Марія Грінченко видрукувала по смерті письменника. У своїх байках митець звертався до проблем широкого суспільного звучання.

Окрім ліричних поезій, Б. Грінченко розроблював також і царину більш розлогих жанрів – балади та поеми, що вони теж були органічними для його художнього мислення й цілком відповідали духовно-творчим інтенціям митця. Він написав такі твори, як "Професор Пшик" (1887), що мала підзаголовок "балада сьогочасна", а також балади "Смерть отаманова" (1888),

"Галіма" (1890), "Дон Кіхот" (1903), поеми "Христя" (1888), й "Матільда Аграманте" (1897), у яких поєднував національні та свободоловнї цїнностї й мотиви.

Суголосно власним естетичним зацікавленостям Грінченко здїйснив переклади й переспїви творїв європейських митцїв, таких як Дефо, Гете, Шїлер, Байрон, Пушкін, Гейне, Кольцов, Франс, Гюго, Плещєєв, Майков, Полянський, Гауптман та інших, маючи на увазї суто художнє й просвітницьке значення їхньої творчої діяльності.

Практично водночас із поезією Борис Грінченко дебютував і в галузі прози. 1884 року, коли побачила світ його перша поетична книжка, він написав оповідання "Без хліба" та "Екзамен". Згодом написав і видрукував чималу низку нових оповідань, з-поміж яких можна виділити "Сама, зовсім сама" (1885), "Хата" і "Непокірний" (обидва 1886), "Серед чужих людей" (1889), "Каторжна" (1888), "Палї" (1900), "Історія одного протесту" (1905), що змальовують драматичні історії, ситуації у вимірі національного розвитку й буття.

У процесі творчого розвою письменник звернувся не тільки до нового жанру – повісті, але й до нової сфери – драматургії, що свідчило про його прагнення ширше й масштабніше охоплювати українську дійсність.

Борис Грінченко написав низку повістей з-поміж яких виділяються "На розпутті" (1891), "Серед темної ночі" (1900), "Під тихими вербами" (1901) і близько десяти п'єс, серед яких варто виокремити історичну драму "Ясні зорі" (1895), комедію "Нахмарило", "Дядькові примхи" (1894-1899), та історичну драму "Степовий гість" ("За батька") (1897).

У літературній діяльності Борис Грінченко звертався до найактуальніших проблем українського сьогодення й історії. Це було відзначено І. Франком, у своїй статті 1910 року він зарахував його до митцїв, які "розбирають важливі питання сучасного життя" і цим "заохочують до праці інших довкола себе".

Бориса Грінченка цікавив широкий діапазон національного розвитку й буття. Його хвилювало життя народних низів, селян, представників інтелігенції, релігії, чиновників і службовцїв. У поезії, оповіданнях, повістях і п'єсах Б. Грінченка звучить складна гама інтонацій, де поруч із мелодикою смутку, печалі, болю межують акорди наполегливої соціодуховної дії, утвердження духу соціального творіння й творчості, спрямовані на благо українського суспільства.

Грінченкові твори позначені різноаспектними й різнотональними якостями – загостреними психологічними колізіями, часто із драматичними або трагічними фіналами, розв'язками, натуралістично відвертими й вражаючими подробицями, романтичною мелодійністю, експресивними закликами й інтенціями, реалістичною деталізованістю побуту, службових відносин та міжособистісних конфліктів, дидактичною граційністю та структурно-композиційною нескладністю. У його творчій манері поєднувалися такі різні характеристики, як фактографічність зору, прозора раціональність форми, постромантичність інтонаційних візерунків, розважливість оповідного чи розповідного стилю.

Б. Грінченко описував, відтворював, розглядав, аналізував, закликав до гуманних, "людиноцентристських" перетворень в Україні, й саме це становить лейтмотивний пафос його діяльності як культуролога, письменника, публіциста, педагога й ученого.

Коло творчих устремлінь митця було практично безмежним. Він був справжнім інтелектуалом-універсалом, який опановував будь-яку нову нішу й сферу, до яких ставали дотичними його інтереси, й захоплено брався за кожен нову для себе справу, виявляючи феноменальну працездатність і працелюбство.

Борис Грінченко написав літературознавчу роботу "Галицькі вірші" (1891), працю публіцистичного гатунку "Листи з України Наддніпрянської" (1892-1893), патетичну статтю "Двоє рідних" (1906), остання з яких присвячена постатям Тараса Шевченка й Генріха Гейне, усвідомленню спільності пафосу їхньої творчості.

Письменник приділив чимало уваги теоретичним і практичним проблемам української педагогіки. Розглянувши нагальні освітянські питання у статтях педагогічного спрямування "Яка тепер народна школа на Україні" (1896), "Народні вчителі і українська школа" (1906) та ін. Він обстоював необхідність навчання для кожного народу його рідною мовою, стверджуючи, що навчання нерідною мовою "припиняє розвиток... багатих духовних сил" нації. У розвідці "Народні вчителі і українська школа" митець формулює ключову тезу-ідею власного педагогічного світогляду: вільний розвій національних мов у суспільстві має бути пов'язаний із базуванням чинної системи освіти на рідній мові народу.

Створюючи методологічну й методичну базу для вивчення української мови, літератури, культури, Борис Грінченко разом із дружиною склав "рідне слово" – першу книгу українською мовою для шкільного читання, підручник "Українську граматику" та інші навчальні книжки й видання, що були спрямовані на утвердження національних констант, національної самосвідомості в українському суспільстві.

Фольклористичний діапазон письменника був надзвичайно широким і плідним. Борис Грінченко склав і впорядкував "Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях" що вийшли у трьох книгах (1895-1899) і належали, на думку дослідників, до числа найкращих видань українського фольклору й етнографії дореволюційного періоду. Б. Грінченко підготував до видання й видрукував збірку "Из уст народа. Малороссийские рассказы, сказки и пр."

Разом із дружиною Марією Грінченко, яка, за словами письменника, "стала мені вірним товаришем у всіх моїх заходах і в багатьох важких і важних працях", письменник, як зазначає "Українська літературна енциклопедія", провів "перше в Україні соціологічне вивчення читача", результати й висновки якого були оприлюднені у дослідженні "Перед широким світом" (1907).

У цьому ж дослідженні Борис Грінченко сформулював стратегічну тезу: важливо активно й систематично залучати найрізноманітніші прошарки української громади до загальносвітового культурного форуму, перекладати й

поширювати українською мовою твори світових класиків таких як Гомер, Есхіл, Софокл, Шекспір, Гете, Шіллер, Байрон та ін.

На пропозицію часопису "Киевская старина" митець упорядкував "Словарь української мови", який протягом 1907-1909 років був видрукований у чотирьох томах. Як зазначав І. Пільгук, "за цю працю Російська академія наук присудила Б. Грінченку другу премію ім. М. І. Костомарова".

Борис Грінченко був по-справжньому титанічною постаттю, яка прагнула зробити значно більше, ніж це спроможна людина за своє життя. Численними реальними справами він віддав усього себе суспільній справі, національній культурній та просвітительській місії. Це усвідомлювали і його сучасники. Саме це звучало й у думках-узагальненнях М. Коцюбинського, який писав, що "його велика праця, його велика любов до народу не згинуть ніколи, і в них він ще довго житиме серед вдячних нащадків..."

Конспект праці *Ярослава Голобородько*
(доктор філол. наук, професор Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів)

ДОДАТОК 2

"Світоч нашої нації"

Літературна година

Група українських літераторів.
Зліва направо: (стоять) В. Степаненко, М. Коцюбинський,
Б. Грінченко; (сидять) Л. Гайворон, В. Самійленко

Ведуча І. Борис Грінченко ще за життя став одним із світочів нашої нації. "Хто з українців не чув про нього?" – захоплено запитував *І. Лука* і сам же відповідав що це ім'я "щодня було на вустах у тисячі людей, то тут то там, скрізь по Україні, бо в яку тільки сферу українознавства не "заглянеш, зустрінеш Грінченка". Тож не дивно, що ця видатна особа стає об'єктом художнього зображення вже в письменстві ХІХ століття.

Ведуча ІІ. *Іван Франко* у розвідці "Наше літературне життя в 1982 році", розмірковуючи над особливостями письменницької постаті Б. Грінченка, узагальнював: "Без сумніву, перше місце в нинішню добу в цій компанії – справдішніх борців за українське слово – перше місце по пильності, по таланту, витривалій працьовитості і різnorodності інтересів духовних, треба признати д. Чайченкові"

А майже через два десятиліття, 1910 року, *І. Франко* підкреслював, що Грінченко разом із Лесею Українкою, *А. Кримським* спрямовували українську поезію, взагалі літературу, "на широкий творчий шлях".

Ведуча І. Ряд своїх творів пов'язав з особою Б. Грінченка його приятель *М. Чернявський*. Обом літераторам була притаманна тонка духовна організація, схильність до глибоких філософських

роздумів, прагнення до краси, гармонії, досконалості. Поезія в прозі "Зой", якій Микола Федорович дав підзаголовок "Соната патетична. Другові моєму Борису Дмитровичу Грінченку", є ліричним спомином про одну з чернігівських зустрічей побратимів.

Читець.

То був незабутній час, "коли в небі тремтіли зорі, все спало в снігах, гули на холодному вітрі дерева старого саду-парку, а ми, далеко за північ, сиділи в великій півтемній кімнаті й вели розмову. Засвічували вогні нашого розуму й силкувались освітити ними первісну темряву, і теплом схвильованих душ наших братерських гріли один одного на холоді суворого й темного життя".

Ведуча II. Цей твір писався з болючим щемом, з думкою про недужого друга, який умирав на чужині. Зорі стають символом нерозривного єднання між людиною і загадковим оком, між спорідненими душами, що відчують близькість, не зважаючи на віддаленість у часі й просторі.

Читець.

"Слухаю їх срібний спів.
Ловлю їх золоту усмішку.
Постерігаю алмазні сльози
І лину, лину до них...
Не знаю, що тягне мене.
Думаю, що почуття вічності,
її нерозгадана таємниця,
її велична симфонія дисонансів.
Ах, ті дисонанси..."

Ведуча I. Якщо в "Зорях" домінує настроєве начало, відтінюється світ помислів і фантазій побратимів, то в іншому творі "Кедр Ливана. Спогади про Бориса Грінченка", подано детальний портрет Б. Грінченка 1900-х років:

Читець.

"Трохи довгасте обличчя, з густим і міцним темним волоссям на голові, вусах і бороді. Прямий і досить довгий ніс. Характерні дві зморшки між бровами, а під ними спокійні, навіть часом неначе холодні, горді очі. Прямота й упевненість в собі. Ось які риси насамперед кидались у вічі тому, хто глянув би на Грінченка, коли він бував спокійний і мовчав".

Ведуча I. А ось яким бачиться Борис Дмитрович М. Чернявському як співбесідник.

Читець.

"Він говорив стримано, може, трохи академічно, як того вимагали обставини бесіди й присутність ареопагу заслужених і умудрених літами й наукою людей. Але в невеликому гурті, а ще більше – в інтимній розмові, в якій саме й виявляється душа людини, то був незамінний бесідник і товариш. Щирий, простий, не без гумору й влучних спостережень, він умів сам багато сказати й викликати другого на розмову".

Наскрізним образом спогадів є величний ливанський кедр. "На вершині Ливана стоїть кедр. Міцно він ухопився корінням за скелю й стоїть нерушно, непохитно... Стоїть він, як вартовий, на сторожі кам'яного Ливана. Далеко

йому видно, здалека летять до його вісті". Мужній кедр протиставляється тим, хто не має пам'яті, не відчуває обов'язку перед іншими і задовольняється власним затишком і добробутом. В образній формі М. Чернявський указав на характерну рису Б. Грінченка – несхитність і послідовність в охороні українського світу від численних нападів та загроз. Таку його вдачу вияскравлює один з псевдонімів – *Вартовий*. Як підкреслив сам Борис Дмитрович: "обмежив себе: одкинув власні інтереси й святинею для себе поставив народ, – український народ, – а призначенням своїм – послуги цьому народові".

Ось кредо Б. Грінченка, чітко сформульоване мемуаристом, звучить воно як присяга, як непорушна клятва:

Читець

"Всі думи і мрії – рідному народові.

Все життя – для рідного народу.

І в залежності від цього – вся філософія й мораль".

Ведуча І. Для М. Чернявського Борис Грінченко – цілеспрямована вольова людина, яка чудово знала, "чого вона хоче, й добивалась того, чого бажає, упертою й невідступною працею". Ця самовіддана праця була для діяча-патріота і тяжкою виснажливою повинністю, і високим обов'язком, і безсумнівною насолодою, втіхою ("вона ссала з його кров", "ввійшов у роботу з головою", "не бачив сонця, не чув гомону дерев", "більше працював, ніж жив").

Письменник віддає належне величезній Грінченковій волі до життя, невичерпному потягові до діяння, духовному аристократизмові й гідності ("не гнув він ні шиї, ні сумління ні перед ким і ні перед ким не запобігав", "був по натурі борцем").

Світлий образ свого друга змалював М. Чернявський і в ліричному доробку. Вірш "Б. Грінченко в Оспедалетті" (1910) – це поетичний портрет митця-трудівника, співця-патріота, що офірував себе Україні.

Читець.

Мовби чарами повитий,
До безсмертної мети
Йшов він, впертий, працюватий.
Падав... знов вставав іти.
Всі свої найкращі сили,
Гарт душі, усе, що мав,
З ранніх літ і до могили .
Він на працю віддавав.

Ведуча II. За допомогою традиційного символу страждань ("чаша, повна горя") автор передає власні болі героя, помножені на всенародні бідування. Останні Грінченкові думки, останні слова звернені до рідної землі, адже "ніч той край укрила!". У вірші М. Чернявського звучить тверде переконання ("він згада тебе колись"), що ідеї подвижника житимуть у народі й слугуватимуть новим поколінням.

Ведуча I. Даниною шани та любові до померлого митця-громадянина стали й епітафійні твори *Дніпрові Чайки* "Дисонанси. Пам'яті Б. Д.

Грінченка" та "Над могилою Б. Грінченка", видрукувані на сторінках газети "Рада" за 1910 рік. У першому з них, написаному ритмізованою прозою, авторка захоплено живописує портрет мужнього й непохитного борця за національне й культурне відродження рідної землі, котрий зумів "вивести мелодію співучу, симфонію величну утворити на славу й честь питимої України". Тяжка праця, злидні, нездоров'я, задушлива суспільна атмосфера – ніщо не змогло приборкати потягу до великих справ. Гострі життєві конфлікти, різкі контрасти й негаразди тільки гартували духовну міць діяча. Письменниця передає небуденність вдачі побратима: "В душі займались велетенські сили, а в тілі так здоров'я небагато".

Ведуча II. Подібно до М.Чернявського, Дніпрова Чайка у творі "Дисонанси: Пам'яті Б.Грінченка" наголошує на патріотичних почуттях Бориса Дмитровича, які особливо загострились вдалині від вітчизни.

Читець

"Кругом лишав, купавсь у сонці, в квітах край, а він душею линув у сніги, в безмовнії, безбарвії поля, в німі ліси, до рік замерзлих, у вбогі села".

Ведуча II. Та не судилося більше діячеві побачить рідні краї – "блакитно-золотим маєвим сяєвом" Україна зустріне його прах.

Читець. "В дзвіниці дзвін дрімав, не кликав він на збір, в сумному передзвоні не плакали дрібненькі дзвони, а люд проте ішов, стікався під склепіння стародревні послухати сумного співу..."

Ведуча I. Але водночас твір звучить і оптимістично, оскільки пересипаний промовистими образами-алегоріями "Росте й шириться душа і молиться, і вірує, що жертва дорога не згине, що зійде й пишно розцвіте наперекір морозам і неводі засіяне зерно. А та рілля – ось-ось вона: іще неорана, вона прийшла, протислась між нами..." Найкращою пам'яттю великому просвітникові, на думку авторки, буде подальша активна діяльність патріотів задля реалізації української визвольної ідеї: "Повинні ми покласти зверху присягу на працю і єднання, на вірність тій, що вік йому була як дивний прапор сили".

В своєму творі "Дисонанси" Дніпрова Чайка називає Б. Грінченка могутнім дубом, підтягим підступною долею. У подібному плані письменниця змальовує свого друга і в вірші-некролозі "Над могилою Б. Грінченка". Але в цьому творі образ дуба вже стає наскрізним:

Читець.

Терниною, шипшиною шляхи заростали,
Бур'яни сушили землю та світ заступали –
Не злякали, не посіли дуба молодого:
Розвивався, протягався до сонця ясного.

Ведуча II. Супроти героя виступають різні посланці недолі – морози, буйні грози, хуртовина дужа, мряка, хмара з градом, – але силач "пнеться вгору, лихо боре, став за гасло людям". Та врешті цей герой виявився непосильним навіть для такого велета і він гине.

Читець.

...В'ється гадом вітер на тернину
Та зіп'явшись крутить гілля дужій деревині,

Рівний стовбур вирвав з корнем, землю вивертає –

На тернину, на шипшину тяжко дуб злягає.

Ведуча II. Завершує свій вірш Дніпрова Чайка глибокою вірою в невмирущість грінченківських ідей, котрі будуть гідно продовжені наступниками. Фінал твору насичений дієсловами доконаного виду, добір яких підпорядковано відповідальній меті – надати поезії життєствердного характеру, високого оптимістичного звучання:

Читець.

...Інший час надійде.

Те, що глибоко запало, густим лісом зійде.

Розів'ється, розцвітеться, здіме верховини –

Залунає слава сина неньки-України.

Ведуча II. Таке ж поєднання настроїв жалоби, смутку і водночас завзяття, світлих сподівань притаманне віршеві-епітафії **Олександра Олеся** "Б. Грінченкові" (1910). Аби передати трагізм події – кончини митця, автор послуговується інакомовленням, виписуючи цілу алегоричну картину:

Читець.

Із хмари білої чайок,

Що понад озером шуміли,

Одна упала на ставок,

І смерть, як крук, її вхопила...

І плач понісся навкруги...

Страшні ридання над труною...

Ведуча I. Та хоча "нова труна", "нова могила" і викликають розпач і болючі сумніви ("Ми не углядимо простори. Ми не побачимо краси"), все ж лишається місце й для оптимізму, оскільки "В мент умерлої надії, родились в гніздах молодії". Твір пересипаний контрастними образами, що символізують життя і смерть, плин і нерухомість (хвиля весела, вільна і ясна – скеля дужа і міцна). Образ чайки не випадковий у вірші, адже співвідноситься з одним з найпопулярніших псевдонімів поета (Чайченко, або Василь Чайченко).

Ведуча II. Ліричну присвяту Б. Грінченкові як просвітникові, мислителеві, носієві передових ідей написала **Х. Алчевська**. Це вірш "Мені здається, все те снилось..." із збірки "Моєму краю" (1914), в якому поєднується інтимний і громадський плани. Для поетеси Борис Дмитрович – "плугар ниви молодії", тобто ниви "нашої просвіти, нашої мови, нашої думки", як додає авторка в своєму коментарі до твору.

Ведуча I. Але мине всього кілька літ, і на Країні різко зміниться ставлення до таких осіб, котрих офіційно затаврують ярликами ідеологів українського буржуазного націоналізму, ворогів і зрадників свого народу. Тож звертатися до образу Б. Грінченка в літературній творчості стане для письменників не просто недоречним, а вкрай небезпечним. Проте ніяким сталінським опричникам не вдалося стерти в народі добру пам'ять про видатного вченого, літератора й педагога, а його "Словарь української мови" став справжнім охоронцем української нації в найчорніші часи. З другої половини 1950-х рр. ім'я Б. Д. Грінченка знову зарясніло в творах наших митців.

Ведуча П. М. Рильський у своїй "Мові" (1956), закликаючи читачів почастіше зазирати до словників, зазначав: "Збирайте, як розумний садівник, Достиглий овоч у Грінченка й Даля". **О. Ющенко** в сонеті "Симиренко збирає слова для словника Грінченка" (1964) підкреслив вагомість праці, виконаної Борисом Дмитровичем та його кореспондентами. Результат цієї справи неперебутній, адже "Словарь української мови" увібрав лексичні скарби різних куточків України, став на захист нашого народу від загибелі, асиміляції, забуття: "Міцний за сталь і за граніт слова – їх сяєво у вічність пропливе".

У вірші **С. Болтівця** "Київського літа 1906 року" відтворено сторінку педагогічної діяльності Б.Грінченка, осяяну появою його знаменитого словника. Елемент незвичайності відтінює автор в епізоді на вчительських курсах:

Читець.

У земські курси влилося крещендо,
Здавалося, розвиднілась зоря...
Курсистам промовляв Борис Грінченко,
На кафедру поклавши "Словаря"...

Ведуча П. В поезії наголошується на простоті, щирості, дохідливості виступу лектора ("Це мова українська. Дітей навчіть. Хай грамотні зростуть"). Прозорий підтекст цих звичайних слів апелював до сердець слухачів, озброюючи їх надією на життєспроможність і процвітання української нації.

Ведуча І. Художній нарис відомого письменника і публіциста **Миколи Олійника** "В поті чола" (1963) відтворює розмаїту мозаїку Грінченкової долі. Змінюються картина за картиною (тюрма, випадкові заробітки, самоосвіта, педагогічні будні, літературна й лексикографічна праця, лікування, передсмертні роздуми й відчуття), – і постать митця стає все повніше й рельєфніше окресленою. Характерна риса Б. Грінченка – патріотизм – підтверджується його візіями як у фольклорно-історичному плані:

Читець.

"Там, за ґратами, лежала багата красою і кривдою його рідна земля. Його Україна. Не раз удома і тут, у цій вогкій старій кам'яниці, де завше панують сутінки, вона вважалася йому то молодою, з усміхом матір'ю, то калиною - куцистою та червонястою... А якось, зовсім недавно, він побачив її дівчиною-бранкою. Простоволоса, боса, обплутана вірьовками, що, мов гадюччя, обвили її стан, вона ішла вимерлим степом".

Ведуча І. Так і в соціальному ракурсі:

Читець

"Убогість, обшарпаність: низенькі, бозна з чого зліплені хатки, брудні дворики, замурзана дітвора... А подивися на людей, на всю оту робітницьку масу, – серце кров'ю обкипає"

Ведуча П. М. Олійник наголошує на вольовій вдачі героя, його впевненості в собі, врівноваженості й зосередженості ("твердо мовив", "спокійно відповів", "довгасте, бліде обличчя в'язня напрочуд спокійне", "в очах – рішучість, якої, певне, вистачило б ще на кількох"), а ще на самовідданості й одержимості ("він зорів, з обох кінців підпаливши свічку

свого життя. І в міру того, як свічка скапувала, невловиме танучи, вогонь її ставав бурхливішим").

Пізніше, до 125-річчя від дня народження діяча, М. Олійник написав вірш "Кредо. Заповіт Бориса Грінченка" (1988), де викристалізував найзаповітнішу мрію митця: "Мені б застигнуть на сторожі Землі з іменням Україна". У творі утверджується ідея нерозривної єдності співця і народу, чия "розкована будучність" уже підноситься з "одвічного туману".

Ведуча І. Світлий образ поета-просвітника, борця проти великодержавного шовінізму постає і в вірші *Івана Немченка* написаному в Києві на хвилі перебудовчих явищ, – "На вшанування Б. Грінченка" (1988). Ідеться про намагання патріотично настроєної київської інтелігенції увічнити ім'я митця й педагога в назві однієї з столичних вулиць та про перешкоди з боку представників місцевої влади. В поезії констатується, що "клан чинуш і чинушес кістки Борису промиває" з тим, щоб применшити його визначні заслуги перед батьківщиною. Адже для багатьох вже саме прізвище Грінченка традиційно асоціювалось з поняттям "український буржуазний націоналізм".

Читець.

Як би хотів застійний птах
"Словник" палити на багатті
І вдарити хрестом з розп'яттям
Співця по зраних вустах!

Ведуча II. Проте вірш пройнятий твердою переконаністю, що "ми протопчем і в траві Грінченка вулиці нові у Києві золотоголавім". Мається на увазі як упевненість в позитивному вирішенні конкретної проблеми з перейменуванням, так і незворотність процесу українського національного відродження, відновлення в реальних правах рідної мови та культури. Зазначимо, що в сучасному Києві, в його центральній частині, хоча і з затримкою, але з'явилась-таки нова назва – вулиця Бориса Грінченка – свідчення любові і шани до нього з боку співвітчизників.

Завершити даний огляд хотілось би рядками з мініатюри подільського поета *Володимира Олійника* "Сад Грінченка" з його дебютної збірки "Скрипка вічності" (1990):

Читець.

Він душу мав творця-садівника...
Його терпляча, любляча рука
Плекала ревно рідне древо мови,
Зростивши вічне диво – Словника.

Дійсно, Грінченківський сад квітне й буяє, і майбутнє у нього прекрасне.

Адаптовано до джерела: **Немченко, Іван** "Порстать Бориса Грінченка в художній і мемуарній літературі" / І. Немченко // "Літературно-краєзнавчі студії" [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані. – Режим доступу: http://www.library.kherson.ua/young/tavrica/grinchenko/grinchenko_9.htm. – Загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.

"Повинність я над все ушанував?"**Усний журнал**

Ведучий I Про митців нерідко судять за їх власними образними самооцінками, які й підказують найпростіші шляхи літературознавчих інтерпретацій. З легкої руки самого поета за Б. Грінченком в історії нашої літератури закріпилося визначення фанатика праці та суспільних обов'язків, який свідомо обмежував завдання художньої творчості. Надто звужено й однобічно сприймалися в нас рядки інтимної сповіді поета з вірша "Я не скажу, щоб розумом я жив...":

Читець

Повинність я над все ушанував,
Віддав себе я праці без вагання;
Я йшов туди, де розум посилав,
Згнітивши всі до щастя поривання.

Ведучий II Автобіографічний підтекст наведених рядків не дає підстави сприймати їх буквально: людина, яка "без вагання" віддає себе праці і слухає тільки голосу розуму, зазвичай не пише поезій...

М. Чернявський у своїх споминах "Кедр Ливана" (1918) дав оцінку творчості Грінченка: "...я бачив, що та повинність єсть тільки форма самообмеження, вериги свідомого інтелігента-аскета, а що душа у Грінченка далеко багатша, й ширша, й глибша".

С. Єфремов у постаті Грінченка вбачає "символ цілої епохи безмежного гніту з одного боку і дужого відпору та громадської одсічі, з другого. Такі люди, як Грінченко, несли з собою перемогу живого духа над зверхніми обставинами, навпроти зверхньої сили репресій поставивши внутрішню силу активної любові до рідного краю".

Звичайно, є в Б. Д. Грінченка твори, які можуть, на перший погляд, сприйматися як зразки поезії виключно пейзажної або інтимної, але... Ось, послухайте:

Читець I

Весна іде! В повітрі молодому
Далекий крик мандрівних журавлів
Вже розітнувсь: ключем вони додому
У рідний край летять з чужих країв.
Весна іде! Веснянки задзвеніли,
Лунає спів по луках і гаях –
Мов устають нові могутні сили
В людських серцях, придавлених серцях.
І в грудях знов солодкі бажання,
І в грудях знов устали поривання,
І встала знов надія молода.
О, весно, йди! Всі ждуть тебе, кохана:

І небо жде, і жде весна приспана,
І ліс, і степ, і скована вода.

Читець II

Вона співа – і серця поривання
У згуки ті вона перелива.
Горять огнем безмірного кохання
Її пісень пекучії слова.

Вона співа – і очі молодії
Ясніш од зорь засяяли з-під вій...
О, скільки в їх незломної надії,
О, скільки в їх на щастя любих мрій!

Нехай співа, нехай ті співи ллються,
Хай очі ті і сяють і сміються,
І хай огонь кохання в їх горить!

Нехай співа! Удруге вже така
Не зацвіте весна їй молодая,
Яка цвіте в душі її в цю мить!

Ведучий I Уже рання творчість Грінченка переконливо свідчить про те, що головним фактором, який спричинився до пошуку саме ліричних способів самовираження, було інтенсивне патріотичне чуття, переплетене з гострим болем за поневолення України. Мабуть, із цього емоційного комплексу й народився шедевр патріотичної лірики "Смутні картини" (1883), де за допомогою вражень зору поет створив грандіозний просторовий образ України з її сумними селами й нивами, з "убогим", "обшарпаним" людом.

Читець I

Убогії ниви, убогії села,
Убогий обшарпаний люда, -
Смутні картини, смутні-невеселі,
А інших не знайдеш ти тут.
Не став би дивитись, схотів би забути, -
Так сили забути нема:
То рідні села, то рідні люди,
То наша Вкраїна сама...

Ведучий I Продовження й конкретизація мотиву "Смутних картин" здійснюється в ліричній мініатюрі "Україна" (1883), де замість образних узагальнень ("убогії ниви, убогії сена", "то рідні села, то рідні люди"), знаходимо вже увиразнено-предметний образ обездоленої вітчизни, уквітчаної терновим вінком, закованої в кайдани й ув'язненої. Душевний стан суб'єкта визначає слуховий образ: ліричний герой "чує" пісню горя й муки, що долинає з темниці. Властива Грінченкові активність суспільної позиції неначе змушує його внести в ліричну тканину вірша публіцистичний елемент – риторичне звернення до сучасників із спонукою прислухатися й також "почути" голос народних страждань:

Читець II

Заквітчали безщасну терновим вінком,
Закували в тяжкі кайдани,

І в темницю її під залізним замком
Заховали од світу вони.
І з темниці тої лине пісня сумна,-
У їй горе і мука тяжка...
Чи ви чуєте, браття кохані, вона
Вас до бою ізнов заклика...

Ведучий II Напевне, без цих програмових "до бою", "до праці!" не було б Грінченка-лірика. У них – безпосередній, прямий вияв його людської натури, запальної, діяльної, переповненої прагненням переконувати, впливати на свідомість співвітчизників. І все ж таки внутрішній енергетизм Грінченка впевнено прокладав собі шлях і в поетично-образній сфері вислову. Промовистим свідченням цього став знаменитий "Хлібороб" (1884) – один із шедеврів нашої громадянської лірики другої пол. XIX ст. Разом із двома згаданими вище поезіями цей вірш вилився в своєрідний триптих душі молодого Грінченка, давши літературознавцям психологічний ключ до з'ясування внутрішніх імпульсів та витоків поетичної думки митця-громадянина.

Декларативна "Праця єдина з неволі нас вирве: Нумо до праці, брати!", здобуло тут тіло й нерви живої людини з яскраво вираженою національною ментальністю людини, яка не бачить сенсу життя без праці й турботи про нащадків. Глибинно пов'язаний із символікою українського поетичного мислення (образи ниви, хліборобської праці, щедрого ужинку), вірш Грінченка виростає з традицій лірики Т. Шевченка, С. Руданського, Ю. Федьковича, М. Старицького, П. Грабовського і водночас є новим, свіжим словом української поезії.

Читець I

...Не велике я поле зорав,
Та за плугом ніколи не спав.
Що робив, те робив я до краю,
І всю силу, що мав я і маю,
На роботу невпинную клав....
Мої діти – дочки і сини –
Усі вкупі зібравшись, вони,
Як почнуть до обіду сідати,
Будуть хліб, що придбав я, ламати
І згадають мене у труні.

Ведучий I Ще один ключ до Грінченкової душі, а отже, й до його творчості як поета-лірика дає цикл публіцистичних статей "Листи з України Наддніпрянської" (1892-1893). Підстави тієї громадської активності, що не дозволяла авторові "Листів" залишатися осторонь національно-культурного життя дуже чітко розкриваються в його щирих зізнаннях: "Він просто українець з роду, такий, що признається до своєї народності і розумом та серцем розуміє, що значить "любов до рідного краю". Він думає, що любить свій рідний край, він почуває себе членом української нації. І ота любов та оте почування і дають йому право говорити".

У "Листах" легко прочитується визначений для себе Грінченком життєвий орієнтир, який полягає в праці над вихованням нової української інтелігенції. Дороговказом у цій праці стало пророче слово Т. Шевченка.

Відчуття "повинності", з якого власне й виросла лірика Грінченка, дало поштовх до паралельного розгортання кількох поетичних мотивів, тісно між собою пов'язаних і осмислених через художні контрасти.

Ведучий II Передусім це мотив "повинність-зрада", в розв'язанні якого найбільш різко приступає безкомпромісність авторської позиції. В "Листах з України Наддніпрянської" Грінченко з якоюсь спокійною пророчною впевненістю й нещадною суворістю писав:

Читець II

"Прийде колись час, що процвіте життя українське пишним цвітом. Отоді озирнемося ми назад, щоб побачити, який шлях пройшли. Тоді згадаємо ми наших діячів, розберемо, хто робив добро, а хто зло. Виразно тоді поділимо їх на дві частини: на тих, що віддали своє життя за рідний край, і тих, що продали свій рідний край".

Ведучий II В ліричній, як і в епічній поезії Грінченка вияв ставлення до зради та зрадників займає одне з центральних місць. Поява цієї теми в найбільш особистісних творах Грінченка засвідчує органічність патріотичних і громадських почувань митця, що з'являлися в його душі не вряди-годи, а жили в ній постійно.

Вірш "Плач", стає своєрідним нагадуванням про те, яким нелегким буде шлях подвижників праці, людей високої ідеї. Він звучить в унісон із трагічними сторінками Грінченкової прози, що в реалістичному плані відтворює життя України "серед темної ночі" неволі й морального занепаду нації:

Читець I

Народ, що не знав на цім світі
Над волю дорожче нічого,
Навчивсь свою шию хилити,
І зникла вся гордість у його.
Він рідную мову-перлину
У мовах слов'янського світу –
Міня на чужу москівщину
І кида, як драную свиту.

Ведучий I З гіркотою згадує поет і п'яную бійку з гульнею", і "оті рани" та "ярмо", що залишилися з минулих часів, і розбрат, за якого "свої діти" нищать рідну країну. Та найбільше болить йому "безкарнеє зрадництво всюди":

Читець II

Зробилась звичайною зрада,
І зрадник усюди гуляє,
І зрадника чесна громада,
Як чесного наче, вітає!..

Ведучий I Поряд із опозицією "повинність-зрада" в ліриці Грінченка зустрічаємо й дещо пом'якшений, хоч і не менш драматичний, варіант теми

"повинності" в її особистісному, суб'єктивному вимірі, коли імператив обов'язку стає на перешкоді гедоністичній насолоді життям. Опозиція "повинність – життєві втіхи" дає змогу повніше розкрити внутрішній світ носія переживання, поглибити психологізм ліричного вислову.

Згадувана вже поезія "Я не скажу, щоб розумом я жив..." конкретизує ідею життєвих утіх, насолоди в образі-понятті "серця". Потреби серця, що стискається болем за тими радощами, яких не довелося зазнати, – це нова, актуальна поетична тема, вияв голосу душі, відверта лірична розмова про бажану гармонію життя, його повноцінну змістовність і красу.

Читець I

Я не скажу, щоб розумом я жив,
Я не скажу, щоб серце в мене спало,
Але його я тяжко пригнітив,
Але йому так волі дав я мало.
Повинність я над все ушанував,
Віддав себе я праці без вагання.
Я йшов туди, де розум посилав...

Ведучий II Чи не найвищих реєстрів сягає тема бажання щастя й життєвих радощів у ліричному шедеврї Грінченка "У життя на бенкетах бучних..." Із сумом виповідає поет драму людського серця: в божевільно-щасливі дні юності ліричний герой не зривав запашних квіток щастя, обминав безжурні веселощі:

Читець II

Але що ж воно з серцем моїм?
Але чом же так жапко мені,
Що я в тім божевільлі палкім
Не горів у юнацькій дні?
Що я сил, почувань своїх,
Що вогню молодого свого
Не розвіяв у безумі втіх?
Ой чому ж мені жалко сього?...

Ведучий II Відзначаючи ці нові, свіжі тони української лірики, не можна, звичайно, не бачити їх несміливості, компромісності, драматизму: адже, визнаючи потреби серця, поети наші ніколи не забували про реалії дійсного життя, про неволю України. Тому в розв'язанні дилеми: обов'язок чи бажання серця – вони найчастіше обирали перше. І. Грінченко в своїх хвилюючих зізнаннях, що виявляли красу й багатство його душі, в самій увазі до цієї колізії, якої в такій формі загалом не було в літературах державних націй, є постаттю яскраво національною, українською.

Читець I

Я зрікся мрій. Поважний і спокійний,
Собі сказав: мені не треба їх.
Повинність – ось той владар добродійний,
Що збереже мене від мук і лих

Ведучий I Ці слова можуть належати тільки великій душою людині, яка відчуває самотність у пустелі дрібних душ. Велич особистості Грінченка

справедливо підкреслює С. Єфремов: "поважний і спокійний" стоїть він у нашому письменстві, весь час держучи руку на пульсі життя... За цією поважністю й супокоем ви чуєте проте здержливу силу, що вірить у себе, тямить вагу свою й ніколи не схилиться перед обставинами, не схибнеться на непевній дорозі. Образ цієї спокійної й поважної, певної себе сили всюди стоїть у нас перед очима; слід її позначається у нас скрізь, куди ми тільки глянемо: в письменстві художньому й популярному, в шкільному питанні, в науці, в формуванні політичної думки, в практичній роботі".

Таку ж велич жертвовності й самозречення, велич духу відчуваємо у Франка, який в одному з віршів збірки "Із днів журби" дає настроєвий малюнок, не тільки темою, але й образами подібний до Грінченкового "Я зрікся мрій..."

Читець II

Я поборов себе, з корінням вирвав з серця
усі ілюзії, всі грішні почуття,
надії, що колись вільніше ще дихнеться,
що доля ще й мені всміхнеться,
що блиснуть і мені ще радощі життя.
Я зрікся їх навсе...

Ведучий II У багатьох поезіях Грінченка помічаємо спроби примирити два крила життя: працю і красу, обов'язок і особисте щастя ("Друзям", "Весняні сонети", "Собі я щастя не бажаю..."). Поет намагається виробити філософію рівноваги ("Зернятка"), оспівує радощі кохання ("Про кохання ізнов я співаю пісні", "Пий кубок життя, поки п'ється..."). І скрізь відчувається, що духовність Грінченка не могла б виявити себе в якійсь одній сфері, в одному поетичному настрої. І хоча діапазон потреб серця в поета доволі широкий, духовне життя суб'єкта його лірики все ж концентрується навколо поняття "повинності", адже неволя знищує всі символи краси ("Блискучії зорі, небесні світила..."):

Читець I

В неволі країна, і все умирає,
Весь край мій – труна,
І зорі згасають, троянда всихає,
І мила смутна.

Ведучий I Таким був Б. Грінченко, і ми бачимо в його поезії не збідненість, а багатство й велику інтенсивність духовного життя українського інтелігента, для якого був би неможливим відступ від раз і назавжди здійсненого вибору:

Читець II

Клейнод душі моїй – добро мого народу,
Моєї нації з занепаду повстання.

Ведучий I Суб'єкт лірики Грінченка постає перед нами не речником застарілих політичних гасел, а живою людиною, свідомість якої рухалася назустріч новим віянням доби. Характерне для поета відчуття громадянського обов'язку в художньо перетвореному вигляді витворило його концепцію "повинності", що увійшла в українську лірику кінця XIX – початку XX ст. як

своєрідно осмислена психологічна проблема, гостро актуальна в умовах, коли над інтелігенцією поневоленої нації тяжіла страшна небезпека зради. Простеження особистих імпульсів у розв'язанні означеного кола поетичних мотивів, якими, звичайно, не вичерпується творчість Грінченка, дозволяє, спираючись на прийоми психологічного методу, ближче підійти до привабливого поетичного світу одного з найвизначніших діячів української культури.

Адаптовано до джерела: **Голомб, Лідія** "Психологічні засади лірики Б. Грінченка" / Л. Голомб // "Літературно-краєзвччі студії" [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані. – Режим доступу : http://www.library.kherson.ua/young/tavrica/grinchenko/grinchenko_9.htm. – Загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.

ДОДАТОК 4

"Чи знаєш ти..."

Вікторина

Кого Б. Грінченко називав своїми "першими вчителями літературними"?

(В. Скотта, Д. Байрона)

Під якими псевдонімами творив Борис Грінченко?

(Василь Чайченко, Л. Яворенко,
П. Вартовий, Б. Вільховий,
Перекотиполо, Гречаник)

Що було для Грінченка його особистим "євангелієм" (з автобіографії)?

("Кобзар" Шевченка "зробивсь мені
і до сього дня застається пророком")

Що на думку Грінченка мало змінити духовне "обличчя" українського народу?

(просвіта, адже, як здавалося письменникові,
темрява не лише підтримує, а й породжує всіляке гноблення)

Коли Б. Грінченком було засновано культурно-освітнє товариство "Просвіта"?

(у 1906 році)

Які напрямки діяльності "Просвіти", як органу, визначив Б. Грінченко?

(організація видавничої справи, влаштування літературних вечорів і спектаклів, читання рефератів, збір коштів на різні заходи загальнонаціонального характеру, заснування бібліотек тощо).

Який підручник складений Грінченком ще у 80-х роках, використовувався у перші роки після перемоги Жовтня і в радянській школі?

("Українська граматка")

Хто з відомих українських діячів зробив внесок у створення словника Б. Грінченка?

(В. Самійленко, М. Коцюбинський, В. Степаненко, О. Глібов, В. Білозерський, Ганна Барвінок, П. Єфименко, М. Лисенко, О. Русов, А. Свидницький, І. Манжура, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Комаров, О. Кониський, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, П. Чубинський, М. Старицький та багато інших)

Хто найрішучіше підтримував кандидатуру Б. Грінченка для роботи над словником?

(славетний композитор М. Лисенко)

На чому ґрунтувався перший прийнятий у радянський час український правопис?

(На Грінченковому словнику. Правопис був затверджений у 1921 році Всеукраїнською АН)

Чому присвячені слова у вірші "Мова" М. Рильського : "Збирайте, як розумний садівник, Достиглий овоч у Грінченка й Даля"?

("Словарю української мови")

Яка роль Грінченка у творчості Г. Тютюнника?

(Вирішальну роль у тому, що Григорій Тютюнник переклав своє оповідання "В сутінках" на рідну мову (з російської) і відтоді писав тільки по-українськи відіграв "Словарь української мови")

Коли письменник закінчив роботу над "Словарем..."?

(1904 р. (дата зазначена у його листі до К. Пальківського від 4.XII.1904 р.))

Для якої літери словник Бориса Грінченка довгий час залишався джерелом існування в українській мові?

(це літера **Ґ**. Була вилучена з нашого алфавіту на початку 1930-х років і повернена в 1990-х)

Скільки слів містить словник української мови Бориса Грінченка?

(близько 70 тис. слів української літературної і народної мови XIX ст.)

"Письменник в оцінці критиків, видатних діячів культури".**Добірка висловів**

"...Переклад Ваш чудовий. Мова класична, мужня і барвна. Подарувавши Україні всього Шіллера в такому перекладі, Ви, певно, лишите після себе довічний пам'ятник. За всі Ваші раніші праці наші діти чи онуки казатимуть: "Спасибіг!", а за такі переклади геніїв людського роду кричатимуть "Glogia!". Щоб так перекладати – треба творчу силу мати, а в серці треба, щоб палало сонце могутньої любові до України".

Білиловський Кесар Олександрович

(З листа відомого поета перекладача і видавця до Б. Грінченка від 25.XI.1894 року)

"Словарь української мови став прекрасним пам'ятником Грінченку. Це гідна праця лексикографа, яка стоїть поряд із словником В. Даля в російській, С. Лінде в польській, В. Кароджича в сербській мовах".

"Тільки любов здатна була звершити цей подвиг – звершити працю всеосяжну, завдяки якій (...) у фантастичній лексичній щедрості, в багатющому духовному спектрі постало саме життя народу, постало в усьому розмаїтті, в усій достовірності дум і почуттів".

"Значною заслугою Б. Грінченка стало й те, що, в його словнику представлене мовне багатство всієї тогочасної України – як східної, так і західної, що утверджувало ідею омріяної єдності українського народу".

Гончар Олесь Терентійович

(український письменник, літературний критик, громадський діяч)

Він був "найхарактернішою постаттю серед літературного покоління 80-х років", "не тільки як особа, як громадський діяч і як письменник, але й як символ цілої епохи".

"...ім'я Грінченка для нас стало тим стягом, на якому сяє написане давнє "символ побдиши", – тим самим, чим перемиг і Грінченко: працею, енергією й завзяттям, на одну мету націленими, раз-у-раз в одну точку направленими" Він є "лицарем обов'язку громадського, людиною повинності в найкращому цього слова розумінні".

Єфремов Сергій Олександрович

(український вчений, академік, публіцист, історик літератури)

"Нехай буде потіхою Вам, як і всій Україні, що він був серед нас, що його велика праця, його велика любов до народу не згинуть ніколи і в них він ще довго житиме серед вдячних нащадків" (з листа до Марії Загірньої).

Коцюбинський Михайло Михайлович

(видатний український письменник)

Цей діяч, "обвівши духовим зором Україну з краю в край, постеріг, зрозумів тяжке її безпомічне становище – і вирішив оддати життя своє на службу їй, кинувшись самотужки обслуговувати потреби її духа".

"...таких невтомних, завзятих діячів, борців громадських, якого ми в особі Бориса Грінченка втєряли, в пантеоні українських писателїв зазначити можна небагато. Великий хист, незвичайна витривалість у роботі, скрашені великою любов'ю до рідного краю".

Лисенко Микола Віталійович
(український композитор, педагог,
збирач пісенного фольклору,
громадський діяч)

"Се праця капітальна. На ній будуть опиратися всі дослідники мови, нею будуть користуватися всі ті, хто схотять укладати словник. Отсимв словарем зискав собі Грінченко невмирущу славу".

Сімович Василь Іванович
(український мовознавець,
філолог і культурний діяч)

"...пам'ять про Грінченка живе і житиме в його писаннях. Наукові його праці ще довго не втратять своєї ваги, а його словник буде джерелом для дослідів чистої народної мови і основою для всякої нової словарної роботи".

Стебницький Петро Януарійович
(громадський і політичний діяч,
письменник і публіцист)

"Працю, упорядковану Б. Д. Грінченком, можна визнати найкращим малоросійським словником порівняно з усім, що досі вийшли. Безпосереднє знайомство з джерелами, багатство матеріалу, добутого як з них, так і з живих народних говорів, ретельна обробка кожного слова, що супроводиться поясненням його значення, посиленнями на всі джерела і прикладами, – все це виділяє "Словарь української мови" з усіх спроб з лексикології цієї мови, які йому передували".

Шахматов Олексій Олександрович
(російський славіст-філолог, академік)

"Ви й не збагнете, яке то гірке і вкупі солодке те почуття, що збудили в мені ваші вірші. Я дякую... Вам і Вашій музи...".

Леся Українка
(українська письменниця,
перекладач, культурний діяч)

"...ця лексикографічна праця – "Словник", заслуговує на золотий пам'ятник його творцеві від усього українського народу".

Яременко Василь Васильович
(український літературознавець)

Хронологічні рубежі життя Бориса Дмитровича Грінченка

Хронологічні рубежі життя літератора засвідчують, що доля відміряла йому Шевченківський – лише сорокасемирічний – вік, однак не тільки важко, а й майже неможливо узгодити цей підрахунок з кількістю і значенням того, що було Б. Д. Грінченком зроблено, адже, за найскромнішими підрахунками, творчу спадщину письменника можна вмістити не менше, як у п'ятдесят томів. Так хто ж він ?

Перше. Він – поет, якого І. Я. Франко назвав другим (після М. Старицького), чиєю заслугою було виведення поезії на нові обрії.

Друге. Він – прозаїк, чий повісті й оповідання є, на думку літературознавців, певним етапом у розвитку української прози – між творчістю, скажімо, Панаса Мирного та І. С. Нечуя-Левицького, з одного боку, і М. М. Коцюбинського та В. Стефаніка – з іншого. Найбільш промовистими є повісті "Сонячний промінь" і "На розпутьті", діалогія "Серед темної ночі" й "Під тихими вербами".

Третє. Він – драматург, кращі п'єси якого були в репертуарі корифеїв українського театру – М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, М. Заньковецької.

Четверте. Він – перекладач, завдяки зусиллям котрого Україна отримала у 1890 – 1900 роки цілу бібліотеку світової літератури – зразки творчості найбільших зарубіжних та російських класиків. "Яка чиста мова, який гучний вірш! Другого такого гарного перекладу в перекладній літературі українській я не знаю", – захоплювався відтвореною Б. Д. Грінченком драмою Ф. Шіллера "Вільгельм Телль" М. Коцюбинський.

П'яте. Він – літературний критик та літературознавець.

Шосте. Він – педагог, чий численні й глибоко прогресивні праці покладені в основу національної педагогіки як науки. Це він, Грінченко, розвивав в Україні педагогічні ідеї Песталоцці та Ушинського, він склав "Українську граматку до науки читання й писання", що декілька десятиліть використовувалася як підручник – буквар.

Сьоме. Борис Дмитрович – мовознавець-лексикограф, автор наукових досліджень, упорядник і редактор "Словаря української мови", що мав для української культури неоціненне значення. Працюючи по 11 – 12 годин на добу, Б. Д. Грінченко з допомогою дружини значно доповнив, підготував і здав до друку чотири томи "Словаря...". Російська імператорська Академія наук відзначила словник премією М. Костомарова, праця дістала високі оцінки вітчизняних та зарубіжних фахівців. У словнику представлено мовне багатство всієї тогочасної України – як східної, так і західної, що підкреслювало думку про національну єдність.

Восьме. Б. Д. Грінченко – фольклорист і етнограф, видання якого принесли славу авторові в загальнослов'янському масштабі. Це і тритомні "Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях", і збірка "Думи кобзарські" (за вміщеними тут текстами свій репертуар звіряли кобзарі!).

Дев'яте. Вельми цінні праці з бібліографії...

Десяте. Окремої згадки заслугове напружена видавнича та журналістсько-редакторська діяльність Б. Д. Грінченка. Він зробив практично в ті часи неможливе – заснував видавництво, у якому друкував для народу освітні книжки про явища природи, інші країни, досягнення техніки тощо. Ним було видано і ряд художніх творів українських письменників. І.Я.Франко вважав, що організація Б. Д. Грінченком видавництва в Чернігові є його "найважливішою заслугою".

А ще – Б. Грінченко був одним із співробітників та основним редактором російсько-українського словника М. К. Уманця та А. Спілки в чотирьох томах. Внесок у розвиток дитячої літератури та в популяризацію сторінок української історії.

Та не лише томами, дослідженнями чи виданнями вимірюється внесок Б. Д. Грінченка у розвиток української культури. Так, він листувався мало не з усією Україною та з багатьма діячами за кордоном. Обсяг тільки вцілілого його епістолярію склав би не менше восьми томів! Він був чи не найдіяльнішим організатором загальноукраїнського літературного процесу, являв своєю особою один із провідних центрів культурно-громадського життя в Україні, до якого наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть стягувалися ледь не всі лінії й артерії.

Пісні на слова Бориса Грінченка

Назва пісні	Слова/Музика
Бурхливая річка	Б. Грінченко / В. Верховинець (Костів)
Де вона, наша доленька?	Б. Грінченко / Валентин Філонік
Не сумуйте	Б. Грінченко / Валентин Філонік
Неначе	Б. Грінченко / Валентин Філонік
Сонечко ясне встає	Б. Грінченко / В. Верховинець (Костів)
Українець	Б. Грінченко / Валентин Філонік

Лауреати Всеукраїнської премії імені Бориса Грінченка

Пастух Богдан Васильович (2003 р.)
Пономарів Олександр Данилович (2004 р.)
Погрібний Анатолій Григорович (2004 р.)
Фаріон Ірина Дмитрівна (2008 р.)
Шокало Олександр Андрійович (2010 р.)
Василенко Володимир Андрійович (2010 р.)
Ковальчук Олеся Григорівна (2010 р.)

Лауреати Міжнародної премії імені Бориса Грінченка

Ю. Кіріченко Юрій Іванович (2008 р.)
Поляков Юрій Михайлович (2009 р.)
Аксюта Андрій (2010 р.)

Бібліографічні джерела

Книги

1. Грінченко, Борис Дмитрович. Вибрані твори : в 2 т. / Б.Д. Грінченко. – К. : Інтеллект-Арт, 2008 – (Класики укр. л-ри). Т.1 / упоряд. Ю. Б. Кузнецова, Н. В. Левчик. – 2008. – 448 с.
2. Грінченко, Борис Дмитрович. Вибрані твори / Б. Д. Грінченко. – К. : Дніпро, 1987. – 461 с.
3. Грінченко, Борис Дмитрович (1863-1910 рр.). Каторжна : для серед. та ст. шк. Віку / Б. Д. Грінченко; передм., упорядкув., наук.-метод. матеріали О. А. Лещенко, обкл. Н. В. Задорожна. – К. : Школа, 2009. – 336 с. – (Бібліотека шкільної класики).
4. Грінченко, Борис Дмитрович (1863-1910 рр.). Поезії. Повісті. Оповідання / Б. Д. Грінченко. – К. : Наукова думка, 2002. – 432 с. – (Бібліотека школяра)
5. Грінченко, Борис Дмитрович. Твори : в 2 т. / Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1991. Т.2 : Повісті. Драматичні твори. – 607 с.
6. Грінченко, Борис Дмитрович. Поезії. Повісті. Оповідання : збірка / Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 2002. – 432 с. – (Бібліотека школяра)
7. Веркалець, М. М. Педагогічні ідеї Б. Д. Грінченка / М. М. Веркалець; ред. : В. Й. Верба. – К. : Знання УРСР, 1990. – 48 с. – (Сер. 7 "Педагогічна" ; №7)
8. "...Віддати зумієм себе Україні" : листування Т. Зіньківського з Б. Грінченком / авт. передм. С. С. Кіраль. – К. ; Нью-Йорк : Укр. вільна АН у США, 2004. – 520 с. : портр.
9. Драматичні твори : збірка / уклад. тексту О. М. Савчено. – К. : Елібре, 2008. – 608 с.
10. Погрібний, А. Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ-початку ХХ ст. Питання ідейно-естетичної еволюції / А. Г. Погрібний ; ред. : Л. Л. Щербатенко. – К. : Либідь, 1990. – 232 с. : портр.
11. Світ дитинства : навч. посіб. / упорядник М. В. Нестерчук. – К. : Грані-Т, 2006. – 160 с. – (Бібліотека відмінника: 6 клас ; кн. 3)
12. Словарь української мови. В 4 т. (До 70 000 слів) / Упоряд. (з дод. влас. матеріалу) Б.Д. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996 – 494 с. : портр.

Періодичні видання

1. Бондар, Є. Борис Грінченко. Оповідання "Каторжна" / Є. Бондар // Все для вчителя. – 2012. – № 17-18. – С. 133.
2. Борис Дмитрович Грінченко : віхи біографії // Освіта України. – 2008. – 5 груд.(№ 92). – С. 4.
3. Будівський, П. Всеукраїнська Грінченківська / Будівський П. // Слово і час. – 1994. – № 6. – С. 80-82.
4. Голобородько, Я. Ю. Борис Грінченко : просвітитель-письменник та вчений-універсал / Я. Ю. Голобородько // Українська мова і література в школі – 2004. – № 5. – С. 58-61.
5. Голобородько, Я. Ю. Інтелектуал, письменник, науковець : життя й аспекти творчої діяльності Бориса Грінченка / Я. Ю. Голобородько //

- Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 10. – С. 4-7.
6. Гребницька, О. "Більше працював, ніж жив...": вивчення життєвого і творчого шляху Бориса Грінченка за листами та спогадами сучасників / О. Гребницька // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2009. – № 4. – С. 34-44 : фото.
  7. Євтушенко, С. Борис Грінченко – перекладач / С. Євтушенко // Зарубіжна література в школах України. – 2011. – № 1. – С. 58-62 : портр.
  8. Євтушенко, С. Образ народного вчителя у творчості Б. Грінченка / С. Євтушенко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2012. – № 4. – С. 6-8.
  9. Животенко-Піанків, А. Педагогічно-просвітницька праця Бориса Грінченка / А. Животенко-Піанків // Шкільна бібліотека. – 2003. – № 6. – С.13-29.
  10. Зоріна, О. "Бережи честь змолоду" : [урок за оповіданням Б. Грінченка "Украла"] / О. Зоріна // Українська мова та література ШС. – 2012. – № 18. – С. 23-24.
  11. Ім'я Грінченка бережимо! / прес-центр Луганського обласного товариства "Просвіта" // Слово Просвіти. – 2103. – 16-22 трав. (№ 19). – С. 12.: фото.
  12. Козар, Л. У рідному краю живеш, як чужий : [фольклористична діяльність Бориса Грінченка] / Л. Козар // Українська мова та література. – 2004. – № 20. – С. 42-44.
  13. Козар, Л. "Лицарі духу". Фольклористична діяльність Бориса Грінченка в оцінці Івана Франка / Л. Козар // Слово і час. – 2006. – № 9. – С. 10-13.
  14. Ковбасенко, Ю. Філологічний аналіз оповідання Бориса Грінченка "Украла" / Ковбасенко Ю. // Дивослово. – 1996. – № 2. – С. 45-46.
  15. Кучинський, М. М. Людмила Старицька-Черняхівська про творчість Бориса Грінченка / М. Кучинський // Дивослово. – 1994. – № 5-6. – С. 55-59.
  16. Матвійчук, О. Педагогічна спадщина Бориса Грінченка у бібліотечних фондах / О. Матвійчук // Українська мова й література в сучасній школі. – 2013. – № 1. – С. 11-13.
  17. Матвіяс, І. Г. Роль говорів у мовотворчості Бориса Грінченка / І. Г. Матвіяс // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 10-16.
  18. Мовчун, А. Борис Грінченко : нові життєписні факти / А. Мовчун // Українська мова й література в сучасній школі. – 2013. – № 1. – С. 7-10.
  19. Мовчун, А. Борис Грінченко : з нових досліджень : [150 років від дня народження] / А. Мовчун // Слово Просвіти. – 2013. – 31 січ.-6 лют. (№ 5). – С. 8.: фото.
  20. Мовчун, А. Борис Грінченко і Марія Загірня: феномен родинного життя : національна еліта / А. Мовчун // Слово Просвіти. – 2013. – 21-27 лют. (№ 8). – С. 14-15. : фото.

21. Мовчун, А. Борис Грінченко у спогадах батька та дружини : національна еліта / А. Мовчун // Слово Просвіти. – 2013. – 4-10 квіт. (№ 14). – С. 6. : фото.
22. Мовчун, А. Борис Грінченко : феномен великого трударя / А. Мовчун // Дивослово. – 2010. – № 5. – С. 44-49.
23. Мовчун, А. І генії були дітьми : Б. Грінченко / Мовчун А. // Початкова освіта. – 2003. № 16. – С. 2.
24. Мовчун, А. Борис Грінченко: нові життєписні факти / А. Мовчун // Українська мова й література в сучасній школі. – 2013. – № 1. – С. 7-10.
25. Мовчун, А "Кожна річ має в собі частинку мого я...": музей Бориса Грінченка в Києві / А. Мовчун // Дивослово. – 2011. – № 9. – С. 58-61.
26. Нежива, Л. Листи Марії Загірної (дружини Б. Грінченка) до Івана Липи / Л. Нежива // Слово і час. – 2000. – № 5. – С. 67-74.
27. Неживий, О. До вивчення життєпису Бориса Грінченка: урок-драматичне дійство / О. Неживий // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – № 6. – С. 30-33.
28. Низовий, М. Б. Д. Грінченко і статистика друку / М. Низовий // Шкільна бібліотека. – 2007. – № 8. – С. 38-39.
29. Парфенюк, О. Утвердження прагнення людини до любові, добра в оповіданні Б. Грінченка "Каторжна" : урок, 10 кл. / О. Парфенюк // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – № 10. – С. 27-29.
30. Пастук, Б. Їх голубила любов : [до 149-річчя з дня народж. Б. Грінченка] / Б. Пастук // Слово Просвіти. – 2003. – 26 листоп. – С. 10.
31. Погребенник, В. Борис Грінченко 1864-1910 : [про життєвий та творчий шлях] В. Погребенник // Українська мова та література. – 2004. – № 21-24. – С. 86-94.
32. Погрібний, А. Життя і творчість Бориса Грінченка / А. Погрібний // Дивослово. – 1994. – № 3. – С. 6-12.
33. Погрібний, А. Учив виявляти силу: до 140-річчя від дня народж. Б. Грінченка / А. Погрібний // Слово Просвіти. – 2003. – 3 груд. – С. 11, 12.
34. Поліщук, Я. Культурницька місія Бориса Грінченка / Я. Поліщук // Дивослово. – 2007. – № 7. – С. 45-48.
35. Поліщук, Я. Словнику Грінченка – 100 років / Я. Поліщук, Г. Солоіденко // Бібліотечний вісник. – 2007. – № 4. – С. 40-44.
36. Романишина, Н. Прояви психічного життя персонажа й автора в оповіданні Бориса Грінченка "Каторжна" / Н. Романишина // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 5. – С. 26-30.
37. Скалига, О. М. Борис Грінченко. Майстер малої прози / О. М. Скалига // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2012. – № 11. – С. 5-8.
38. Стецюк, Н. Вартовий криниці слова золотого: фотонарис із музею Бориса Грінченка / Н. Стецюк, Л. Суворова // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2009. – № 4. – С. 112-116 : фото.

39. Уманська, Т. Літературно-мистецький альманах "Промінь добра".
Присвячено Борису Грінченку : 11-й кл. / Т. Уманська // Українська
мова та література. – 2013. – № 1-2. – С. 23-29.

Інтернет-ресурси

1. Борису Грінченку – 150 років [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані. – Режим доступу : <http://grinchenko.ho.ua>
– Загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.
2. Від А до Я. Словник української мови / Словник Грінченка онлайн [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані. – Режим доступу : –
<http://hgrinchenko.com> загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.
3. Твори Бориса Грінченка [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані.
– Режим доступу : [ukrcenter.com http://ukrcenter.com](http://ukrcenter.com) – Загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.
4. Твори Бориса Грінченка в електронній бібліотеці "Відкрита книга" [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані. – Режим доступу :
<https://sites.google.com/site/openbookclassic/ukraienska-literatura/grincenko-b-d/>
– загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.
5. Твори Грінченка на аудіобібліотеці [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані. – Режим доступу : <http://litplayer.com.ua/authors/grinchenko>. –
загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.
6. Твори Бориса Грінченка на Читанці [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані. – Режим доступу :
http://chytanka.com.ua/ebooks/index.php?action=search_show_list&author_name. – загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.
7. "Словарь української мови" у Вікіджерелах [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані. – Режим доступу : <http://uk.wikisource.org/wiki/> –
загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.
8. Борис Грінченко – пісні, біографія - Українські пісні [Електронний ресурс]. – Електрон текст. дані. – Режим доступу :
<http://www.pisni.org.ua/persons/1020.html>. – загол. з титулу екрану. – Перевірено 17.10 2013.

Зміст

1. ДОДАТОК 1. "Борис Грінченко: просвітитель-письменник та вчений-універсал". Біографічна довідка.....	5
3. ДОДАТОК 2. "Світоч нашої нації". Літературна година.....	10
4. ДОДАТОК 3. "Повинність я над все ушанував?". Усний журнал.....	17
5. ДОДАТОК 4. "Чи знаєш ти...". Вікторина.....	23
6. ДОДАТОК 5. "Письменник в оцінці критиків, видатних діячів культури". Добірка висловів.....	25
7. ДОДАТОК 6. Хронологічні рубежі життя Бориса Дмитровича Грінченка.....	27
8. Бібліографічні джерела. Книги.....	29
9. Періодичні видання.....	29
10. Інтернет-ресурси.....	32